

גלית רולבין

מגמת Adaptive Re-use במורשת מודרניסטית, פרדוקס "form follows function"

מילות מפתח | מודרניזם, פונקציונליזם, אותנטיות

אסקור את התפתחותו של מושג ה'אותנטיות' בפרקטיקה של שימור אדריכלי. סקירה זו מלמדת, כי אותנטיות מתייחסת למכלול רב של אלמנטים ובהם התפקוד שלשמו נועד המבנה המיועד לשימור. רכיב זה חשוב לדיון בשל מרכזיותו במחשבת האדריכלות במודרנה, והוא שיוביל אותנו לשלב השני בחקירה. בשלב זה אתייחס תחילה למקור ההיגד "form follows function" ולאיימוצו כעיקרון מנחה על-ידי אדריכלים מודרניסטים. לאחר מכן, אתבונן בשלושת רכיביו לחוד, כדי להראות שהמשמעות הפונקציונלית המצומצמת העולה ממנו לכאורה, חוטאת למרחב המשמעויות הגלומות בו ולאופן שבו פירשו אותו וחשבו עליו המודרניסטים. כבר בנקודה זו, הסתירה לכאורה בין העיקרון המודרניסטי לעיקרון שינוי השימוש של תנועת ה-'Adaptive Re-Use', לא תיראה כמחויבת המציאות. לבסוף, אשוב לפרדיגמות - ה'פונקציונליות' וה'אותנטיות', שהוזכרו לעיל, ואציע לקרוא אותן מבעד לפרשנויות המקובלות שהעניקה להן האדריכלות המודרניסטית. כוונתי במהלך החקירה שביצעת הייתה להציג אפשרויות חדשות לחשיבה על שימור בהקשר של המורשת האדריכלית המודרניסטית.

'אותנטיות' בשימור מורשת אדריכלית

"[...] *Understanding how cultural significance is manifest in the architectural heritage of the twentieth century, and how different attributes of values and components contribute to that significance, is essential in order to make appropriate decisions about its care, and the conservation of its authenticity and integrity.*" (Madrid Document, 2011 article 2, [2.1]).

שינוי במבנים היסטוריים כדי להתאימם ליעוד חדש הוא תופעה מוכרת, עם זאת השימוש במונח המקצועי 'Adaptive Re-Use' הוא חדש יחסית. בעבר מבנים

"[...] *twentieth-century architectural discourse was dominated by the idea that there should be a causal relation between form and function in architecture, that "form follows function" [...].*"
John Shannon Hendrix, 2013:3

הקדמה

אחת ההצהרות המוכרות אשר השתרשה בשיח האדריכלי כמעין "מניפסט" לא־רשמי של התנועה המודרניסטית, היא משפטו הידוע של האדריכל האמריקאי לואיס סאליבן (Louis Henry Sullivan, 1856-1924) "form follows function". מקובל לקרוא הצהרה זו כתביעה לקשר ישיר בין השימוש של המבנה האדריכלי לצורתו החיצונית, ואת עצם קיומו של קשר יסודי זה כתנאי להגדרת ערכו התרבותי־אמנותי. לצד העיקרון האדריכלי המודרניסטי המבוטא במשפט זה, ניצבת עמדתה של תנועת ה-'Adaptive Re-Use' בשימור האדריכלי. תנועה זו גורסת כי שינוי השימוש הוא לגיטימי, ואף נחוץ, בתהליך של שימור מבנה היסטורי. רעיון ה-'Adaptive Re-Use', דורש למעשה את היפוכה של התביעה המודרניסטית כלומר, *function follows form*. היפוך זה יוצר מתח רעיוני: האם בהצגת "form follows function" כעיקרון מוצהר וגורף, ההסבה לשימוש חדש תרוקן את המבנה המודרניסטי ממשמעותו?

סתירות המתגלות בין אמיתות רווחות ושלובות, מחייבות אותנו לבחון מחדש את הנחות היסוד שלנו ואת הידע המושתת עליהן. החקירה שתוצג במאמר זה מבקשת לבחון שתי פרדיגמות שהתקבעו ביחס לשני מושגים: 'פונקציונליות' ו'אותנטיות'. אלו קשורים בהתאמת שינוי הייעוד - 'Adaptive Re-Use' בשימור מבנים הנמנים עם מורשת אדריכלית מודרניסטית. החקירה מחולקת לשלושה שלבים. בשלב ראשון,

תרבותיות וחברתיות, שאחת מהן היא השימוש והתפקוד המקורי של המבנה. לאור זאת, עקרון התכנון המודרניסטי "form follows function", הקובע תלות ישירה בין ייעוד המבנה לצורתו, מעצים את שאלת ערכה של הפונקציה המקורית כתכונה אותנטית לשימור המורשת האדריכלית המודרניסטית, בייחוד אם השימור מבקש שינוי פונקציונלי.

מודרניזם, פונקציונליזם ו-"form follows function"

תחילת המאה ה-20 הייתה תקופה מהפכנית של התפתחות טכנולוגית, הסדרים חברתיים חדשים ותהליכי עיור אינטנסיביים. פונקציונליזם היה עיקרון תכנוני שאפיין תקופה זו, וקבע כי האסתטיקה הצורנית של האובייקט נוצרת באופן טבעי מתוך מענה למטרתו התועלתנית. המודרניזם, כתנועה עיצובית שקמה באותן שנים, ביקשה להשתחרר ממסגרות קודמות ומקאנונים קודמים. התנועה אימצה עיקרון זה מתוך רצון לכונן שפה צורנית חדשה שאת הכלל הדקדוקי העקרוני שלה ביטא ההיגד "form follows function". אנסה להתחקות כיצד הגיע צירוף המילים הקליט הזה למעמדו ב"עידן המכונה".

ההיגד "form follows function" הופיע לראשונה במרס 1896 בכתבה של האדריכל האמריקאי סאליבן בנושא בנייה לגובה (Sullivan Louis 1896). בכתבה זו הציג המחבר את נבואתו להתפתחות סוג חדש של בניין - "גורד השחקים". לפי פרשנות המשפט המקובלת משמעותו היא תלות הדדית בין ייעודו התועלתני של המבנה לצורתו. אם כי כוונתו המקורית של המחבר הייתה שהצורה החומרית נובעת ממהותו העמוקה של האובייקט (essence), כאשר מהות זו היא לעולם ביטוי ורכיב בדינמיקה הטבעית של כל תהליך התפתחותי באשר הוא. בנייה לגובה סימלה במקרה זה את התפתחותה של הציוויליזציה האנושית האורבנית. כך הופיע צירוף המילים בקונטקסט המקורי של הכתבה: "Unceasingly the **essence of things** is taking shape in the matter of things, and this unspeakable process we call birth and growth [...] **form ever follows function. This is the law**"

בעקבות פרסום כתביו של סאליבן בארה"ב ובאירופה בתחילת המאה ה-20 הנוסחה האבסטרקטית

שיצאו משימוש הוסבו לא פעם לצרכים חדשים בתהליך טבעי, ללא התערבות מקצועית מיוחדת. עם הזמן, ההכרה בחשיבותם התרבותית האותנטית של המונומנטים ההיסטוריים יצרה צורך בגיבוש אסטרטגיה מושכלת לשינוי התפקוד של מבנה.

"אותנטיות" מתייחסת לרעיון ה'אמת'. דהיינו, הופעתו החיצונית של האובייקט מקיימת דו-שיח והתאמה עם מהותו הפנימית. אם התאמה כזו אינה מתקיימת - יהיה האובייקט 'מזויף' (Heynen 2005:1). בתחום השימור האדריכלי, אתגר אמירת האמת הארכיטקטונית מתבטא בהארכת תוחלת חייו של מבנה היסטורי תוך נאמנות מרבית לתכונותיו המקוריות ולמשמעותו התרבותית הרחבה. משמעות תרבותית של יצירה אדריכלית מורכבת ממכלול הערכים הקשורים בה. במהלך שנים רבות, הגדירה הגישה הרווחת את החומר המקורי כערך עליון לשימור, בשל היותו שריד מוחשי של העבר. רעיון זה מבטא באמנת ונציה, מסמך בין-לאומי מכונן לשימור ולשיקום של מונומנטים ואתרים משנת 1964:

"The process of restoration is a highly specialized operation. Its aim is to preserve and reveal the authentic and historic value of the monument and is based on respect for original material and authentic documents. [...]", Venice charter (1964), Article 9

עם הזמן, נוספו לדין בשימור האותנטיות ערכים בלתי-מוחשיים. למשל, מסמך נארה משנת 1994¹ שנכתב ברוח אמנת ונציה, הוקדש כולו לנושא האותנטיות והרחיב את הדין על המושג ועל מרכזיותו בשימור המורשת. המסמך מציג פירוט של ההיבטים השונים שבהם הדבר יכול לבוא לידי ביטוי: "[...] צורה ועיצוב, חומרים ותכנים, שימושים ותפקודים, מסורות וטכניקות, מיקום וסביבה, רוח ורגשות, ועוד גורמים פנימיים וחיצוניים" (סעיף 13). מסמך זה גם מדגיש, כי שיפוט הערכים הראויים לשימור אינו נוסחה קבועה ועשוי להשתנות ממקרה למקרה:

"[...] It is thus not possible to base judgments of values and authenticity within fixed criteria", article 11, The Nara Document on Authenticity, 1994

האותנטיות הוא עיקרון יסוד במחשבת שימור המבנים, אשר אינו מסתכם בשימור הצורניות לבדה, אלא מתייחס למכלול רחב של תכונות חומריות,

סמיתסון (Alison Smithson and Peter Smithson) ?³ האם לצורה כאן יש כוונה אדריכלית? כן. הצורה כאן היא אמצעי ביטוי מכוון לספונטניות, לאינסטינקטים יצירתיים ולשחרור מדוגמות, כפי שביטא זאת פטר סמיתסון:

"We were", as Peter Smithson put it, "making a composition out of common existing components rather than designing them". This "select and arrange 'aesthetic' was characteristic of a neo-avant-gardist reenactment of Dadaist sensibilities." Crinson at al, 2010:160

"follows"

"that which signifies and that which is signified" (quod significatur et quod significant, in De architectura [...]) That which **signifies** is the verb or words in rhetoric (the **material vocabulary** of architecture), and that which is **signified** is the **res – proposed thing, relation** John Hendrix, 2013:2

הקשר בין צורה ופונקציה מוגדר בהיגד "form follows function" על ידי הפעולה "follows". לתפקידה הישיר של הצורה האדריכלית מתווסף לא פעם תפקידה כאמצעי תקשורת להעברת מסרים, קונוטציות ואידאולוגיות, דבר המאפשר לפרש את "follows" כ"מייצג".

גם לקונספציה "צורה מייצגת פונקציה" קיימים באדריכלות שורשים עמוקים. במהלך ההיסטוריה נוצרו תפיסות עיצוביות שלפיהן, צורות ארכיטקטוניות מסוימות מזוהות עם ייעודן. ברמה של רכיבים בודדים לדוגמה, מדרגות - מצביעות על אפשרות לעלות למעלה, גג - על מחסה. ברמה של אובייקטים אורבניים, אלו הן דרכי עיצוב שהפכו למזוהות עם מבנה מגורים, מבנה משרדים, מבנה ציבור וכדומה.

גיבוי לדברים אלו ניתן למצוא אצל האדריכל הגרמני אדולף לוס (Adolf Loos, 1870–1933), אשר סבר כי "הארכיטקטורה מעוררת רגשות באדם. תפקידו של הארכיטקט הוא אפוא לנסח את הרגשות האלה". לוס גם פירט את כוונתו: "על בית המשפט להיראות בעיני החוטא בסתר בהבעה מאיימת. על בית הבנק לבטא: כאן יהיה כספך בטוח ושמור יפה בידי אנשים ישרים... [...]. זאת היא ארכיטקטורה" (אנגלמן ושכטר 1946: 5).

"form follows function" הפכה פופולרית ביותר בקרב אדריכלים, כביטוי לאמביציה העיצובית הפונקציונליסטית (Michl, 1995: 31-20). ההיגד "form follows function" ואיתו שאלת מקורה של הצורה האדריכלית הפכו מושא לדיון בלתי פוסק. בהקשר זה חשוב לציין, כי למרות הגיבוי הרב שקיבלה הגישה הפונקציונלית בהתפתחותה התאורטית של האדריכלות בכלל, היא קיבלה לא מעט ביקורת ככזו שאינה באמת מאפינת תהליך יצירת צורה אדריכלית, כדוגמת התייחסותו של אנדרסון:

"[...] 'functionalism' is a weak concept, inadequate for the characterization of analysis of any architecture [...]. It was a fiction that function provided a crucial line of demarcation within modern architecture" Stanford Andersen, 1987: 18-31

פירוק מושגים מנטלי של העיקרון "form follows function" יכול ללמדנו הרבה על המשמעויות הגלומות בתוכו. אבקש משום כך להתבונן בשלושת רכיבי כמושגים אוטונומיים באדריכלות.

"form"

"firmitas – utilitas – venustas" (Strength, Utility and Beauty) – three essential points of architectural form, Vitruvius, De architectura²

מה מבדיל מבנה שתכנן אדריכל מכל צורת מחסה אחרת? ויטרוביוס קבע במאה ה-1 לפנה"ס את ה"עמידות", ה"שימושיות" וה"יופי" כמאפייניו של תכנון אדריכלי ראוי. בנייה ורנקולרית, למשל, עונה פעמים רבות לשלושת התנאים הללו, ואף ניתן לראותה כפועלת מתוך העיקרון "form follows function", עם זאת, היא נחשבת ל"ארכיטקטורה ללא ארכיטקטים". האדריכל הישראלי אברהם יסקי, בהרצאה "בעיות צורה בארכיטקטורה" שנתן באמצע שנות ה-70, סבר כי להבדיל מבנייה ורנקולרית, שלא שמה לעצמה למטרה לראות בצורת המבנה גם אמצעי הבעה, צורה אדריכלית היא פועל יוצא של **מודעות האמן וכוונתו** (שרון 2007).

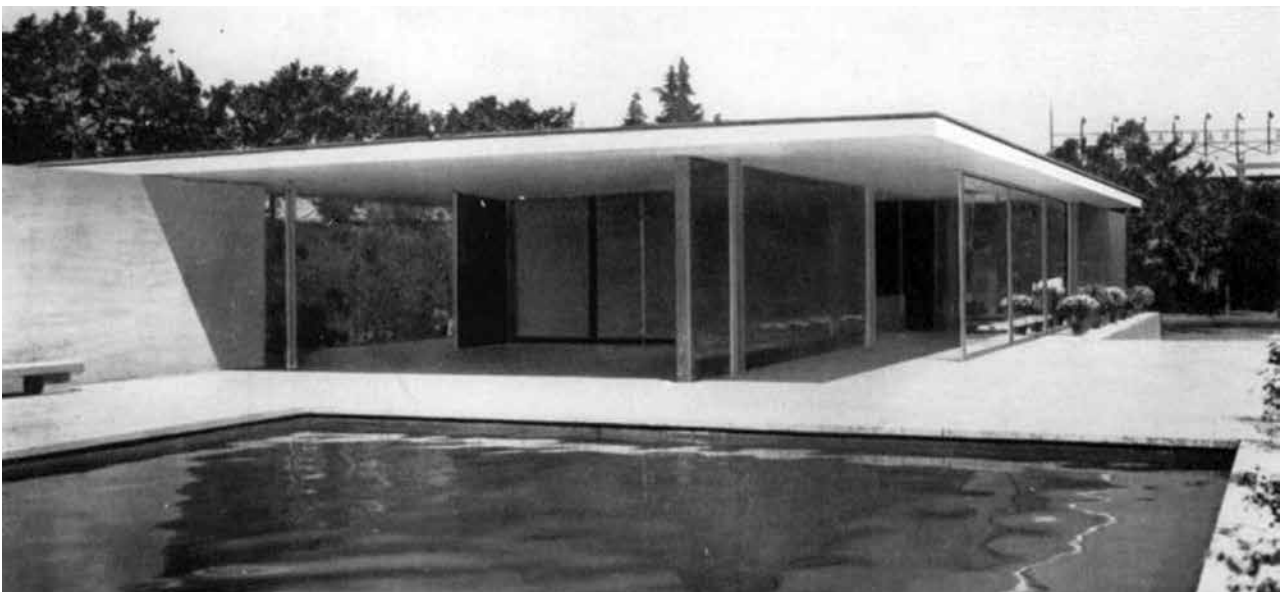
כיצד נתייחס אם כך למקרים שבהם האדריכלים בוחרים כקונספציה להשתמש במצוי כפי שהוא - "as found" (Crinson at al, 2010: 158-162), כפי שהגדירו למשל זוג האדריכלים המודרניסטיים אליסון ופיטר

ברוח הרצאתו של יסקי, כי צורה באדריכלות לעולם קשורה בכוונת הארכיטקט שבחר בה, גם אם זו נבחרה במכוון כספונטנית ואקראית כמו עבודותיהם של הזוג סמית'סון. אדולף לוס הצביע על כוחה של היצירה האדריכלית להעלות את כושר ייצוגה מפעולה שימושית בסיסית שלשם כך נועדה, לפן פסיכולוגי, ביטוי תמצית המהות שלה בהקשר התרבותי. לבסוף, ראינו באמצעות דוגמת "ביתן ברצלונה" של מיס ון דר רוהה, כי פונקציה יכולה להיות גם חקירה אמנותית חומרית ללא כל מטרה שימושית. לסיכום, נוכל לומר

"function"

"[...] no creative work has any value if it does not represent an original IDEA" (Grillo1960: 225)

לא פעם אדריכלים נדרשים להצדיק את אופן בחירותיהם הצורניות כפתרונות פונקציונליים הנובעים מ"פרוגרמה" ולא כהתפתחות טבעית של תהליך היצירה. במרבית המקרים, אדריכלות נשאת נאמנה לתפקידה לשרת פונקציה מוגדרת, אך לעתים יוערך ההישג האמנותי של יצירה אדריכלית גם בלי שתהיה שימושית.

איור 1 | "ביתן ברצלונה" 1929
 Photo: Berliner Bildbericht, Bauhaus Dessau Foundation

כי משמעות הצורה האדריכלית מורכבת הן מערך אמנותי כביטוי לכוונותיו וכישוריו של האדריכל הן ממערך רגשי, אסוציאטיבי, הנוצר בקרב הציבור מתוך שימוש במבנה לאורך ההיסטוריה.

פרשנות הפונקציונליות באדריכלות

מודרניסטית כיישום העיקרון "form follows

"function

עבור אדריכלי המודרניזם ההיגד "form follows function" נעשה למעין "משוואה" שהיה עליהם לפתור בכל פעם שניגשו לתכנן. חיפוש הפתרון למשוואה זו הוליד את הקונספציה הצורנית הכוללת של המבנה המודרניסטי אשר התבטאה בכל רכיביו, כביטוי האמת הארכיטקטונית שלו. כעת יוצגו מספר דוגמאות לתשובות של אדריכלי המודרנה למשוואה זו.

ההיבטים הסימבוליים של מבנים גם הם פונקציות. למשל, צורתו האדריכלית של "ביתן ברצלונה" (Barcelona Pavilion) שתכנן מיס ון דר רוהה (איור 1) (Ludwig Mies van der Rohe, 1886-1969) לא רק קיבלה הכרה כהישג אמנותי, אלא גם נחשבת לאבן דרך בהיסטוריה של האדריכלות המודרנית. רכיבי הביתן יצרו סוג חדש של חללים שהיו חדשניים לתקופתו, אך עם זאת לא היה לו שימוש לבד מהיותו מיצג בפני עצמו.

גם התבוננות ראשונית למדי ברכיביו של ההיגד "form follows function" חושפת את משמעותה הסימבולית של הצורה האדריכלית נוסף להיותה מעטפת מבנית, "מחסה". בחירת הצורה מבטאת יחסי ייצוג, אך לא בהכרח של פונקציה שימושית לבדה, אלא של הבנה עמוקה של רעיונות חברתיים ותרבותיים. למדנו

איור 3. "יחידת המגורים מרסיי" 1947-1952, חזית מערבית
 (Domus 312, November 1955)

והכלכליים החדשים. אחת הדוגמאות המובהקות היא הצעתו לראות את בניין המגורים כ"מכונה":

"House is a machine for living in," (Le Corbusier, 1986:4)

"יחידת המגורים" ("Unité d'habitation") הייתה פתרון עיצובי שפיתח לה קורבוזיה כמכניזם אדריכלי-הנדסי המסוגל לספק מגורים להמונים - "מכונת המגורים":

"Eradicate from your mind any hard and fast conceptions in regard to the dwelling-house and look at the question from an objective and critical angle, and you will inevitably arrive at the "House-Tool", the mass production house, [...]" (Le Corbusier 1986:263)

עקרון "יחידת המגורים" יושם בחמישה מבנים בערים שונות (Marseille, Cité Radieuse 1947-1952, Nantes-), Rezé 1955, Berlin-Westend 1957, Briey 1963, Firminy 1965), כאשר הראשון והמפורסם בהם הוא "יחידת המגורים מרסיי" (איור 3). מבנים אלה הפכו מאוחר יותר לאב טיפוס לצורת הבנייה אשר שינתה באופן דרמטי את הנוף האורבני המודרני - ה"שיכונים". דוגמה אחרונה לאינטרפרטציה של פרשנות

איור 2 | בניין "מעבדות ריצ'ארדס"
 Photo: Malcolm Smith, The Architectural Archives, University of Pennsylvania

האדריכל לואי קהן (Louis Kahn, 1901-1974) פירש את "form follows function" כביטוי צורני לקטגוריות השימושים ולא דווקא לשימושים מסוימים, ויצר הבחנה חיצונית צורנית ברורה בין 'חללים משותפים' ל'חללים משותפים' ('servant' and 'served' spaces). למשל בבניין "מעבדות ריצ'ארדס" של קהן, חללי השירות בולטים מהמסה שלו כיחידות אנכיות אטומות (איור 2). לה קורבוזיה (Le Corbusier, 1887-1965) לעומת זאת, האמין שמראה הצורה הארכיטקטונית הוא תוצאה של האמת הפנימית המצויה בתכנית הבניין. על פי גישה זו, שאר חלקיו במישורים השונים יהיו תולדה של ה"קוד" המצוי בתכנית. ה"function" לפי גישה זו היא התכנית:

"Mass and surface are determined by the plan. The plan is the generator," (Le Corbusier, 1986:47)

במקרה אחר, לה קורבוזיה פירש את "function" כדינמיקה של חיינו הדורשת המצאת "מוצרי אדריכלות" התואמים את התנאים החברתיים

"My approach to the Seagram Building was no different from that of any other building that I might build. My idea, or better "direction", in which I go is toward a clear structure and construction – this applies not to any one problem but to all architectural problems which I approach. I am, in fact, completely opposed to the idea that a specific building should have an individual character. Rather, I believe that it should express a universal character which has been determined by the total problem which architecture must strive to solve." Mies Van Der Rohe (Carter, 1974:61)

המחשבה הפונקציונליסטית וקדימותה של הפונקציה לצורה היו כר פורה לאדריכלים המודרניסטים, אך הדבר האחרון שניתן לומר הוא שהיא הגבילה את עבודתם אך ורק לשירותה של הפונקציה השימושית של המבנה. ההפך הוא הנכון, ההתמקדות בשאלת הפונקציה עוררה אותם למתוח את גבולות הפונקציונליות למקומות חדשים. חיפוש "שפה" צורנית ו"כללי דקדוק" אדריכליים מודרניסטיים היו למעשה קטליזטור להמצאת אופני הרכבה חדשניים של האלמנטים המבניים השונים, באופן היוצר הרמוניה ויזואלית. הדבר שהוביל, אם כך, יצירה אדריכלית מודרניסטית מסוימת לרמה הגבוהה של הישג אמנותי במסגרת ה"משוואה" המודרניסטית, היה אופן הפתרון הצורני החורג מתחום הדרישות התפקודיות.

אפשרות קריאה מחודשת של המושגים "פונקציונלי" ו"אותנטי": "פונקציונלי ≠ שימושי" ו"אותנטי=משתנה"

ה"פונקציה" שמולידה צורה ארכיטקטונית מצטיירת, לאור הסקירה, כמילה נרדפת ל"קונספציה אדריכלית". ייעוד המבנה אכן יכול לשרת את האדריכל כאחת מנקודות המוצא של פיתוח הקונספציה העיצובית, אך הוא בהחלט אינו היחיד בתהליך. בהתאם לכך, מבנה מודרניסטי הוא קודם כל אובייקט בעל ערך סימבולי עצמאי. מעמדו כיצירת אמנות המבטאת חקירה קונספטואלית קודם לתכליתו השימושית ובמקרים מסוימים הוא אף אינו תלוי בשימוש כלל. בניין מודרניסטי הוא אפוא קודם כל "הצהרה", ביטוי עמדה של אדריכלי המודרנה בדבר עקרון תכנוני חדש - "פונקציונליזם".

איור 4. בניין המשרדים "סגראם", ניו יורק, 1956, מבט לדרום
 Photo: The House of Patria. Fonds Phyllis Lambert, Canadian Centre for Architecture, Montreal

ה"function" שרצוני להציג כאן היא "גמישות פונקציונלית", כפי שניתן לראות למשל בבניין המשרדים "סגראם" (Seagram Building) של מיס ואן דר רוהה שהושלם ב-1958. הסטרוקטורה של הבניין, המבוססת על עמודי שלד ה"תופרים" אותו לכל גובהו, שחררה את הקומה הטיפוסית מאלמנטים חוצים נוספים לבד מאותם עמודים, דבר שאפשר "גמישות פונקציונלית" - חלוקה דינמית של הקומה לחללי המשנה לפי הצרכים המשתנים (איור 4). קונספציה זו מכירה בלגיטימיות של שינוי הפונקציה המקורית של מבנה וניתן אף לכנותה "התכנון האוניברסלי". להלן ניסוחו של מיס ואן דר רוהה את רעיון מגדל המשרדים "סגראם" והיחס שלו לעיצוב אדריכלי בכלל, המדגימים את האמור לעיל:

רוהה וישמר את תכונתו האותנטית הקונספטואלית כמבנה אוניברסלי.

נוסף לכך, ניתן לטעון גם כי באדריכלות מודרניסטית, משמעות ה"אותנטיות" כנאמנות לאמת הפנימית של היצירה האדריכלית, נעה ממישור המרכיבים המקוריים של מבנה בלבד, לביטוי נאמן של הקונספציה האדריכלית הכוללת שלו על ידי רכיבו. מבחינת הייצוג החומרי למשל, משמעות הדבר היא בכך שאם החומר המקורי עובר שינוי או ניזוק עם הזמן, דווקא חידושו ישירת את האותנטיות של היצירה המקורית, שכן הוא יאפשר את ייצוג הרעיון האדריכלי המקורי בשלמותו. *"Continuity and the ability to recognize original design intent is critical to the preservation of modern architecture. [...] there is likely to be a combination of both design intent and material authenticity with, probably, a somewhat greater priority placed on the design itself;"* (Prudon, 2008:25)

מסקנות

מטרת המאמר הייתה לבחון את הסתירה הנוצרת בהצלבת עקרון המודרניזם "form follows function" עם מגמת ה'Adaptive Re-Use' בשימור. השאלה שנשאלה בתחילתו הייתה: האם לאור העיקרון המוצהר, הסבה לשימוש חדש של מבנה הנמנה עם תנועת המודרניזם מרוקנת אותו ממשמעותו?

העיקרון "form follows function" היה למעשה מעין אחיזת עיניים אידאולוגית, שכן בפועל, כפי שמסתמן, האדריכלים המודרניסטים חרגו הרבה מעבר לחשיבה פונקציונלית במובן של שימושיות בלבד. הם ללא ספק התייחסו לשאלת הפונקציונליות, אך התשובות שמצאו לה היו שונות ומגוונות. מסקנתי היא שבכוחו של 'Adaptive Re-Use' לרוקן מבנה מודרניסטי ממשמעותו רק אם שימוש ספציפי הוגדר על ידי האדריכל עצמו כחלק בלתי-נפרד מהרעיון הקונספטואלי של היצירה. "יחידות המגורים" של לה קורבוזיה למשל, הן דוגמה להגדרת ייעוד כחלק אינטגרלי מהרעיון הבסיסי של המבנה. עם זאת, חשוב לזכור שאפילו במקרה זה קדמה לרעיון האדריכלי קונספציה גלובלית יותר - "מכניזציה", כמענה לצורכי החברה האורבנית המתפתחת. ההשפעה השלילית של 'Adaptive Re-Use' על ערכו של מבנה, אם כך, היא בעיקר בהיבט של

את הקריאה המחודשת של המושג "פונקציונלי" ניתן להציג כטענה, כי בתקופת המודרניזם האדריכלים עצמם נהיו ה"functions". הם נתנו פירוש חדשני להרמוניות צורניות אדריכליות - "forms" על רקע תקופתם, לכן ערכה העליון של היצירה האדריכלית המודרניסטית הפך להיות בראש וראשונה הביטוי האישי של האדריכל כאמן. לא בכדי, אזכור של בניין מודרניסטי ידוע מופיע לרוב בצירוף שמו של יוצרו: "יחידת המגורים" של לה קורבוזיה, "ביתן ברצלונה" של מיס ואן דר רוהה וכד'. בכך נרמזת חשיבות החקירה וההבנה האינדיווידואלית של מרכיבי ההרמוניה, המייחדת את השפה העיצובית של כל אחד מאדריכלי המודרניזם במסגרת הנוסחה "form follows function". לאור האמור נשאלת השאלה מהו ערכו האותנטי של בניין המשרדים "סגראם" למשל כיצירת אמנות, כאובייקט מורשת תרבות אדריכלות מודרניסטית? מסקנתי היא שגדולתו של מיס התבטאה כאן ביכולתו לתת מענה לשלושת הערכים האדריכליים שמנה ויטרוביוס: "עמידות", "שימושיות" ו"ופי", דרך עיסוק כמעט בלעדי באלמנטים הקונסטרוקטיביים של הבניין. עיסוק זה הוליד פתרונות יעילים הן בהיבט של מהירות ההקמה הן בהיבט הכלכלי של הבנייה. מגדלי המשרדים המאפיינים את הנוף האורבני של תקופתנו, הם אחת ההוכחות להשפעה התרבותית העמוקה של יצירתו של האדריכל, בדומה ל"יחידות המגורים" של לה קורבוזיה. האם הערכים הללו הם תלויי שימוש? אני טוענת כי לא דווקא. בניין "סגראם" הוא סימן היכר הן של יוצרו הן של התקופה שבה נוצר, לכן יש להניח כי גם אם חלליו ישמשו לפונקציות אחרות ממשרדים, הערכים הללו לא רק שלא ייפגעו, אלא שהדבר אף יוכיח כי הקונספציה המקורית של המבנה - "גמישות פונקציונלית" - אכן מתקיימת.

ניסיון להשיב לשאלות שלעיל הוביל אותי לתובנה, כי באדריכלות מודרניסטית קיימת אפשרות **שעצם שינוי השימוש יהווה תכונה אותנטית הראויה להכרה על ידי דיסציפלינת השימור**, זאת אם "אותנטיות" נתפסת כנאמנות ל"תפקוד הרעיון האדריכלי" המקורי והרעיון עצמו של מבנה ניתן להגדרה כ"אוניברסליות תפקודית". במקרה של בניין "סגראם" - המשך קיום רעיון "הגמישות הפונקציונלית", דהיינו 'Adaptive Re-Use' עצמו יקיים את המהות התכנונית של מיס ואן דר

האחרונים, ניתן להגדיר את "פתרון" הפרדוקס על־ידי אפשרות של הגדרת השינוי הפונקציונלי - 'Adaptive Re-Use' עצמו, כתכונה אותנטית לשימור או לחילופין, ניתוק קשר התלות בין פונקציה לצורה, והגדרת ערכו האותנטי של מבנה מודרניסטי בכך שהוא יצירת אמנות נטו. את המסקנה הכללית של חקירת, וגם את ההצעה האופרטיבית שניתן לשאוב ממנה, ניתן לסכם באמצעות ניסוח מחודש של העיקרון המודרניסטי ובמקום "form follows function" אולי לומר: "form follows architect".

ערכיו התרבותיים הנוספים אשר נצברו בשנות קיומו, אך אלה אינם ייחודיים למשמעותו כמורשת תרבות מודרניסטית, מאחר שהם נכונים גם למבנים לשימור מתקופות אחרות.

במקרים אחרים, 'Adaptive Re-Use' אף פועל לטובת שימורה של המהות הרעיונית האותנטית של המבנה, אם זו הוגדרה כ"אוניברסליות" או כ"גמישות פונקציונלית". כמו כן, ישנם מקרים אחדים בהם 'Adaptive Re-Use' לא יכול להשפיע ישירות על מהות ערכו התרבותי של מבנה מודרניסטי, מאחר שבמקור הוא לא שם לעצמו מטרה להיות שימושי, כמו "ביתן ברצלונה" של מיס ואן דר רוהה. בשני המקרים

רשימת מקורות

אלחנני א' 1998. המאבק לעצמאות של האדריכלות הישראלית במאה ה־20. תל־אביב. אנגלמן פ. ושכטר י. 1946. סגנון אמת: לזכרו של אדולף לוס. תל־אביב. רוטרברד שרון, אברהם יסקי - אדריכלות קונקרטיבית, הוצאת בבל, 2007

Carter P. 1974. *Van der Rohe at Work*. New York, Washington.

Crinson M. and Zimmerman C. eds. 2010 *Neo-avant-garde and Postmodern: Postwar Architecture in Britain and Beyond, Studies in British Art*. New Haven.

Heynen H. 2008. Questioning Authenticity. *Repenser les limites: l'architecture à travers l'espace, le temps et les disciplines*. Paris: INHA 2005 ('Actes de colloques').

Le Corbusier, *Towards a New Architecture*. 1931. Dover edition, 1986.

Michl J. 1995. Form Follows WHAT? The modernist notion of function as a carte blanche. 1:50 - *Magazine of the Faculty of Architecture & Town Planning*, no. 10. Haifa: Technion, Israel Institute of Technology. pp. 31-20.

Prudon T. H. M. 2008. *Preservation of Modern Architecture*. Hoboken.

Sullivan L 1896. The Tall Office Building Artistically Considered. Lippincott's Magazine.

אמנות / מסמכים:

Venice charter, 1964

Nara Document on Authenticity, 1994

Madrid Document, 2011. Approaches for the Conservation of 20th Century Architectural Heritage, 2011

הערות

1. מסמך שנכתב במסגרת כנס איקומוס שנערך בנארה (Nara), יפן ב 1994. המסמך מדגיש את חשיבות ביצוע חקר אמין לזיהוי ערכים ומאפיינים של מגוון סוגי מורשת תרבות ומונומנטים היסטוריים.
2. "De architectura" מחקר בלטינית הידוע בעברית בשם "על אודות האדריכלות" שכתב האדריכל הרומי ויטרוביוס במאה ה־1 לפנה"ס.
3. אליסון ופיטר סמיתסון היו מהדמויות המרכזיות בארכיטקטורה הבריטית של שנות החמישים והשישים, ומהתאורטיקנים הראשיים של הניו־ברוטליזם